

УДК 1(477):001.8-Григорій Сковорода
DOI: 10.30840/2413-7065.2(83).2022.261056

ІДЕЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ У ФІЛОСОФІЇ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ
В КОНТЕКСТІ ЗАХІДНОЇ ФІЛОСОФСЬКОЇ ТРАДИЦІЇ
ТРАКТУВАННЯ ПОНЯТТЯ СПРАВЕДЛИВОСТІ
(ДО 300-РІЧЧЯ ФІЛОСОФА)

Ірина ГРАБОВСЬКА

orcid.org/0000-0002-7416-9541

кандидат філософських наук,

старший науковий співробітник відділу філософії та геополітики НДІУ

Анотація. Стаття присвячена 300-й річниці від дня народження видатного українсько-го філософа Григорія Савича Сковороди.

Зазначено, що кожна епоха має свій погляд на видатну людину та її творчий доробок, зокрема, коли йдеться про філософський спадок. Разом із образом філософа еволюціонує і розуміння його основоположних ідей та вчення. Їх прочитання та засвоєння набувають співзвучності з проблемами нового часу або втрачають актуальність у ньому.

У статті розглядається одна із наскрізних ідей філософії Сковороди – ідея справедливості. Зроблено порівняльний аналіз трактування українським філософом справедливості з західноєвропейською традицією розгляду цієї ідеї протягом багатьох віків людської історії – від праць Арістотеля, біблійних текстів до сучасників українського мандрованого філософа, з працями яких він був знайомий завдяки мандрівці тогочасною Європою та навчанню в Києво-Могилянській академії.

Вказано на особливе значення справедливості у ментальності українців. Акцентовано спеціальну увагу на понятті справедливості у зв'язку з подіями Революції Гідності та війни України проти російських фашистів та неототалітарного путінського режиму.

У висновках зазначено, що, відзначаючи у буремному в історії сучасної України 2022 р. 300-річчя від дня народження видатного українського філософа Григорія Сковороди, варто спеціально наголосити на утвердженні українською нацією на практиці його ідей справедливості, свободи, людської гідності.

Ключові слова: Григорій Сковорода; ідея справедливості; мандрований філософ; українська філософія; західноєвропейська філософська традиція; Україна; війна.

THE IDEAS OF FAIRNESS IN PHILOSOPHY GRYGORII SKOVORODA
IN THE CONTEXT OF WESTERN PHILOSOPHICAL TRADITION
OF INTERPRETATION OF THE CONCEPT OF JUSTICE
(TO THE 300TH ANNIVERSARY OF THE PHILOSOPHER)

Iryna HRABOVSKA

Candidate of Philosophical Sciences,

senior research fellow of the Philosophy and Geopolitics Department of RIUS

Annotation. The article examines the specifics of philosophical criticism in the period of the "late" UkrSSR Western concepts of philosophy, psychology, and arts using Larysa Levchuk's books "Art in the Struggle of Ideologies" and her "Psychoanalysis: From the Unconscious to 'Fatigue of Consciousness'".

© Грабовська І.

Annotation. *The article is dedicated to the 300th anniversary of the birth of the outstanding Ukrainian philosopher Hryhoriy Savych Skovoroda.*

Each epoch has its own view of an outstanding person and their creative work, in particular when it comes to philosophical heritage. Along with the image of the philosopher evolves and understanding of his fundamental ideas and teachings. Their reading and mastering acquire consonance with the problems of the modern time, or lose relevance in it.

The article examines one of the cross-cutting ideas of Skovoroda's philosophy – the idea of justice. A comparative analysis of the Ukrainian philosopher's interpretation of fairness with the Western European tradition of considering this idea for many centuries of human history has been made – from the works of the Aristotle, the biblical texts and to the contemporaries of the Ukrainian traveling philosopher, with whose works he was familiar due to the journey to Europe of the time and teaching at the Kyiv-Mohyla Academy.

The special importance of fairness in the mentality of Ukrainians is pointed out. Special attention is paid to the concept of justice in connection with the events of the Revolution of Dignity and the war of Ukraine against the Russian fascists and the neo-totalitarian Putin regime.

The conclusions state that celebrating the 300th anniversary of the birth of the outstanding Ukrainian philosopher Hryhoriy Skovoroda in this turbulent year in the history of modern Ukraine in 2022, particular emphasis should be placed on the Ukrainian nation's assertion of its ideas of fairness, freedom and human dignity in practice.

Keywords: *Hryhoriy Skovoroda, idea of fairness, traveling philosopher, Ukrainian philosophy, Western European philosophical tradition, Ukraine, war.*

«Факт відомий, що кожна доба має свій погляд, свою уяву, свій образ видатної людини. Образ той якби еволюціонує в часі» [8, с. 39], – писав Євген Маланюк у «Книзі спостережень». Вочевидь, кожна епоха має не лише свій погляд на видатну людину, але й на її творчий доробок, якщо такий є, зокрема, коли це стосується філософського спадку. Разом із образом філософа еволюціонує і розуміння його основоположних ідей та вчення. Їх прочитання та засвоєння набувають співзвучності з проблемами нового часу, або втрачають актуальність у ньому [7]. Ці твердження повною мірою стосуються як самої постаті видатного українського філософа XVIII ст. Г. Сковороди, 300-річчя якого українці відзначатимуть наприкінці 2022 року, так і його філософії.

Чимало філософських ідей увійшло до кола української культури завдяки у тому числі і творчим розмислам

Г. Сковороди. Це і питання особистісної свободи, людського щастя, справжньої дружби, божественної істини, істини-добра-краси, зовнішньої та внутрішньої людини, сродної праці тощо. Непересічне місце у філософських роздумах Григорія Сковороди займала й ідея справедливості. Проте і для сучасного українського суспільства ідеї справедливості належать до списку найактуальніших як філософсько-світоглядних концептів, так і практичних проблем, доказом чого є, наприклад, Революція Гідності, яка й була спрямована, зокрема, на відновлення принципів справедливості в українському соціумі [4]. Не кажучи вже про нинішню народно-визвольну війну проти російських фашистів, яка підняла на спротив фактично всіх свідомих громадян сучасної України.

Взагалі ж є усталеною думка, що в менталітеті українців потреба й відчуття справедливості/несправедливості

віддавна займають особливе місце, активно впливаючи на характер та історичну долю народу. І в цьому плані вітчизняна культура співзвучна європейській, де ідея справедливості віддавна також займала особливе місце, у тому числі й у філософських роздумах видатних мислителів.

Мета цієї розвідки полягає у проведенні порівняльного аналізу філософських роздумів Г. Сковороди щодо явища справедливості/несправедливості та західноєвропейської філософської традиції потрактування цього поняття. Також відслідковуватимуться значення розуміння цього поняття у сьогоденні та практичні дії на основі вже усталеного досвіду його застосування.

Арістотель у «Нікомаховій етиці» стверджував: «Справедливість часто здається найбільшою з чеснот, і нею захоплюються дужче, ніж сяйвом вечорової чи світанкової зорі ... Справедливість не частина добродетельності, а добродетельність у цілому, а її протилежність не частина порочності, а порочність загалом» [2, с. 146–147]. Є роздуми цього видатного давньогрецького мислителя і про несправедливість. Він вважав, що несправедливість можна поділити на 3 види: корисливість, нечестя, скривдження. Сюди ж варто віднести підступність, брехливість, злість, кривоприсяжництво. До того ж несправедливість трактується Арістотелем як зневажливе ставлення до традицій, звичаїв та законів [3].

У філософській спадщині Г. Сковороди відчувається перегук з ідеями Арістотеля, твори якого він добре знав і глибоко поважав. Особливого ж значення із давньогрецьких мислителів він надавав філософії стоїків та вченням Сократа, Платона, Езопа, Епіктета й Епікура.

«Зрозуміло, що Сковорода, осмислюючи такі етичні категорії, як дружба, справедливість, філософське ставлення до смерті, виходив у своїх міркуваннях не тільки з власного досвіду, а й з тих ідей, що жили як традиції і етичні норми. Сковорода лише підносить ці традиції на рівень філософських проблем», – стверджують автори знакового твору про філософа «Григорій Сковорода. Біографічна повість» І. Драч, С. Кримський, М. Попович [6, с. 23].

Дослідники творчості Г. Сковороди зазначають, що з дитинства йому були знайомі відчуття справедливості та «...щемливе відчуття несправедливості, з якою доводиться стикатися в житті, уже було йому знайоме. Ще дитиною він із щирим хвилюванням співав псалом про трьох мучеників, які вважали за краще прийняти страшну смерть, ніж відступитися від своєї віри» [6, с. 10].

Та й сам Г. Сковорода вже у зрілому віці писав про себе, висловлюючи своє ставлення до несправедливих порядків у реальному світі, від якого свідомо втік: «Не вчера я рожден, да и протерся меж людьми, слава богу. Мода и свѣтъ есть наилучшій учитель и лучшая школа всякія школы. Правда, что было время, когда и нищих, но добродѣтельных почитали. Но нынѣ свѣтъ совѣтъ не тот. Нынѣ, когда нищ, тогда и бѣдняк и дурак, хотя бы то был воистину израильтянин, в нем же лѣсти нѣсть. Потерять же в свѣтѣ доброе о себѣ мнѣніе дурно. Куда ты тогда годишься? Будь ты каков хочешь в нутрѣ, хотя десятка шибениц достоин, что в том нужды? Тайная бог вѣсть. Только бы ты имѣл добрую славу в свѣтѣ и был почетным в числѣ знаменитых людей, не бойся, дерзай, не подвижишься вовѣк! Не тот прав, кто в существѣ прав, но

тот, кто вѣдь не прав по истѣ, но казаться правым умѣет и один токмо вид правоты имѣет, хитро лицемѣрствуя и шествуя стезею спасительныя оныя притчи: концы в воду. Вот нынѣшняго свѣта самая модная и спасительная премудрость! Кратко скажу: тот един есть счастлив, кто не прав вѣдь по совѣсти, но прав есть по бумажкѣ, как мудро глаголют наши юристи. Сколько я видал дураков – всѣ глупы» [10].

Після повернення з мандрівки Європою до «моєї милої Малоросії» (Г. Сковорода) філософ із новою силою навіртається до Біблії, яка стає для нього постійною супутницею життя та головною книгою для роздумів і власних пошуків. Він доходить висновку, що все в природі влаштовано Богом прекрасно і з користю для живого й життя. І людина як мікрокосм має жити у гармонії зі світом. Саме це й принесе їй щастя. На його переконання, людське життя присвячене пошукам щастя як досягненню гармонії між внутрішньою та зовнішньою людиною у кожній людській істоті. Щастя є добром для людини, отже, воно є корисним для неї, а корисне для людини є одночасно і справедливим щодо неї. Ці роздуми українського талановитого філософа й учителя співзвучні роздумам видатного середньовічного теолога Томи Аквінського, який запитував: чи притаманні справедливість та милосердя усім справам Божим? І відповідав, що ідея справедливості присутня у такому «...створенні істот, яке б повністю відповідало божественній мудрості й благості. І точно так само ідея милосердя присутня у зміні створіння від небуття до буття» [1, с. 4]. Дослідник Хеффе Отфрід стверджує: «У біблійному мисленні до політичної та особистої «справедливості»

додається третє поняття: справедливість Бога. Під цим розуміється не обов'язок Бога перед людьми, але вірність Бога заповіту: його надійність у частково каруючій, частково рятуючій увазі до народу Ізраїлю, тобто Старий Заповіт, або до усіх людей доброї волі, тобто Новий Заповіт» [14, с. 20].

У філософських роздумах Г. Сковороди можна легко віднайти паралелі і з іншим видатним теологом середньовічної Європи Августином Блаженным. Думки українського філософа про божественну гармонію природи співзвучні з усією філософською традицією, яка існувала в європейській культурі [12]. «Ми хвалимо філософів, особливо платоніків, як тих, хто тримався порівняно з іншими більш здорового способу мислення, за те, що вони...вчили, що божественне провидіння турбується навіть про земні...предмети: вони ґрунтувались при цьому на гармонічній красі, що помітна не лише в тілах тварин, але навіть і в рослинах...» [13, с. 137].

Роздуми про людину у Г. Сковороди невід'ємні від роздумів про свободу особистості, її право на вибір власного життєвого шляху та слідування ним. Знамените сквородинівське «світ ловив мене, та не впіймав» сьогодні можна цілком обґрунтовано розглядати як здійснення справедливості щодо себе самого, повагу до власних талантів, переконань і прагнень. Один із найцікавіших дослідників творчості Г. Сковороди філософ М. Попович у відомій праці «Григорій Сковорода: філософія свободи» особливо увагу акцентує на значенні повороту у філософському осмисленні буття людини, започаткованому цим мандрованим українським мудрецем. «Здійснивши «антропологічний поворот» у

філософії, Сковорода по-новому поставив теологічні питання про мету і характер прогресу, заперечивши можливість як майбутнього «страшного суду», так і «світлого майбутнього». Всі пошуки Сковороди були спрямовані на можливість досягнення людського щастя не в далекій перспективі, а тут і тепер. Під цим кутом зору Сковорода розглядав і значущість покликання – не просто як вибору професії, а як вільного вибору незалежним людським індивідом своєї долі» [9, с. 3], – зазначає М. Попович.

Висновки

Варто зазначити, що і сьогодні для українського громадянина, як і спільноти в цілому, ідеї Г. Сковороди не втратили значимості. Сучасна дослідниця філософсько-антропологічної проблематики Т. Талько пише: «Україна намагається увійти до європейського культурного простору на правах рівноправного партнера та достойного члена європейської культурної спільноти. Прагнення це є цілком зрозумілим, оскільки очевидно, що розвиток і продуктивне існування Української держави неможливі поза європейською цивілізацією. Разом з тим входження в європейський культурний простір потребує вирішення цілого ряду проблем, серед яких особливе місце займають гуманітарні. Їх розв'язання здійснюється через розширення горизонту людинознавчих пошуків, завдяки чому відбувається подальший розвиток демократії як засадничого принципу буття європейської спільноти. Запровадження заснованого на багатому європейському та вітчизняному духовному досвіді філософсько-антропологічного підходу до різних сфер соціального життя відкриває можливості

не лише для розширення меж гуманітарного пізнання, але й корегує трансформаційні процеси, що відбуваються у різних сферах життя нашого суспільства. Процес входження до європейського культурного дому надає особливої актуальності питанню про ціннісні пріоритети, які повинні закладатися у душі носіїв нашої культури. Відповідно, актуалізується й питання про специфіку сучасної європейської духовності та місце антропологічної складової серед пріоритетів європейського стилю життя» [11, с. 212].

Отже, відзначаючи у цьому буремному в історії сучасної України 2022 р. 300-річчя видатного українського філософа Григорія Сковороди, варто наголосити на утвердженні українською нацією на практиці його ідей справедливості, свободи, людської гідності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аквинский Фома. Сумма теологии / пер. с лат. А. В. Апполонов. Москва: Сигнум Веритатис, 2008. 752 с.
2. Аристотель. Никомахова етика / пер. с древнегреч. Н. В. Брагинской. Сочинения: в 4-х т. Т. 4. Москва: Мысль, 1984. 830 с.
3. Аристотель. О добродетелях (приложение) / Гусейнов А. А., Иррилиц И. *Краткая история этики*. Москва: Мысль, 1987. С. 527–531.
4. Грабовська І. Євровреволюція як Революція Гідності в контексті цивілізаційної проблематики. *Філософські студії*. 2014. № 6. С. 39–45.
5. Грабовська І. Українська філософія/філософія в Україні доби УРСР як проблема сучасного гуманітарного дискурсу. *Українознавчий альманах*. 2020. Вип. 27. С. 69–77.
6. Драч І. Ф., Кримський С. Б., Попович М. В. Григорій Сковорода. Біографічна повість. Київ: Вид-во ЦК ЛКСМУ «Молодь», 1984. 215 с.

7. Латентні західноєвропейські дискурси в українській філософії та соціології доби УРСР / за наук. ред. канд. філос. н., доц. К. Настоящої. Тернопіль: Вид-во «Крок», 2022. 229 с.
8. Маланюк Є. Книга спостережень. Проза. Т. 2. Торонто: Гомін України, 1966. 480 с.
9. Попович М. Григорій Сковорода: філософія свободи. Київ: Майстерня Білецьких, 2007. 256 с.
10. Сковорода Григорій. Убогий жайвоноронок. Притча. Ізборник. *Григорій Сковорода. Повне зібрання творів: у 2-х т.* Київ, 1973. Т. 2. С. 119–134. URL: <http://litopys.org.ua/skovoroda/skov206.htm>
11. Талько Т. Антропологічна складова духовності сучасної європейської спільноти. *Вісник ДНУ. Серія Філософія. Соціологія. Політологія.* Дніпропетровськ: ДНУ, 2010. С. 211–216.
12. Талько Т. М. Вітчизняні філософсько-антропологічні стратегії у контексті євроінтеграційних прагнень України. *Українознавчий альманах.* 2016. Вип. 18. С. 103–106.
13. Творення Блаженного Августина. Київ: Т. Чоколова, 1906. Ч. 3.
14. Хеффе Отфрід. Справедливість: Філософское введение / пер. с нем. О. В. Кильдюшова под ред. Т. А. Дмитриева. Москва: Практис, 2007. 192 с.
1. AQUINAS, THOMAS (2008). *The sum of theology* [trans. from lat. A. Appolonov]. Moskva: Spgnum Verptatps, 752 p. [in. Rus].
2. ARISTOTLE (1984). *Nikomakhov's ethics* [trans. from anc. greek N. Braginskaia]. *Writings: in 4 vol.* Vol. 4. Moskva: Mysl, 830 p. [in. Rus].
3. ARISTOTLE (1987). *About virtues (appendix)* [Gusejnov A., Irlits I., comp.]. *A brief history of ethics.* Moskva: Mysl, p. 527–531. [in. Rus].
4. GRABOVSKA, I. (2014). Eurorevolution as a Revolution of Dignity in those issues of civilization. *Filosofski studii* (Philosophical Studies), #6, p. 39–45. [in Ukr.].
5. GRABOVSKA, I. (2020). Ukrainian philosophy / philosophy in Ukraine during the Ukrainian SSR as a problem of modern humanitarian discourse. *Ukrayinoznavchyi almanah* (Ukrainian Studies Almanac). Vol. 27, p. 69–77. [in Ukr.].
6. DRACH, I., CRYMSKYI, S., POPOVYCH, M. (1984). *Hryhorii Skovoroda. Biographical story.* Kyiv: Publishing House "Youth", p. 119–134. [in Ukr.].
7. NASTOIASHCHA, K., ed. (2022). *Latent Western European discourses in Ukrainian philosophy and sociology of the USSR.* Ternopil: Publishing House "Krok", 229 p. [in Ukr.].
8. MALANYUK, E. (1966). *Book of observations. Proza.* Vol. 2. Toronto: Homin Ukrainy, 480 p. [in Ukr.].
9. POPOVYCH, M. (2007). *Hryhorii Skovoroda: philosophy of freedom.* Kyiv: Maisternia Biletskyh, 256 p.
10. SKOVORODA, H. (1973) Poor lark. Parable. *Collection.* [online]. Available at: <http://litopys.org.ua/skovoroda/skov206.htm> [in Ukr.].
11. TALKO, T. (2010). Anthropological component of the spirituality of the modern European community. *Visnyk DNU. Seriya Filosofiya. Sociologiya. Politologiya.* Dnipropetrovsk: DNU, p. 211–216. [in Ukr.].
12. TALKO, T. (2016). Domestic philosophical and anthropological strategies in the context of Ukraine's European integration aspirations. *Ukrayinoznavchyi almanah* (Ukrainian Studies Almanac). Vol. 18, p. 103–106. [in Ukr.].
13. *Creations of Blessed Augustine.* (1906). Vol. 3. Kyiv: T. Chokolova. [in. Rus].
14. HEFFE, OTFRIED. (2007). *Justice: A Philosophical Introduction* [trans from germ. Kildiusheva O., Dmitriieva T. ed.]. Moskva: Praktis, 192 p. [in. Rus].